

Jiří Rajlich – David Majtenyi: Jan Ferák a ti druzí. Českoslovenští interbrigadisté, letci a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936–1939. Svět křidel, Cheb 2012. 744 s., ISBN 978-80-87567-07-4.

naší vojenské historie – účast československých letců v občanské válce ve Španělsku. Objemné dílo splňuje všechny atributy vědecké práce, je vybaveno důsledným poznámkovým aparátem, rozbohem pramenů a literatury i veškerými ostatními náležitostmi. Již úvod, rozebírající dosud publikované práce, dotýkající se zvoleného tématu, prokazuje erudovanost autorské dvojice. Nenajdeme zde pouhý suchý výčet knih a článků jako u mnoha jiných prací, nýbrž zasazení jednotlivých titulů do společenského klimatu doby vzniku i úlohu jejich tvůrců v historické obci.

První část knihy, nazvaná příznačně Českoslovenští interbrigadisté, není předmlouvou, nýbrž bezmála dvoustránkovou historií španělské občanské války se zvláštním zřetelem na účast československých občanů na straně republikánských sil. Dozvíme se o způsobech, jimiž byli budoucí bojovníci do Španělska rekrutováni, jakými způsoby cestovali z vlasti do vzdálené země za Pyrenejemi i jejich zapojení do Mezinárodních brigád. Občanská válka je detailně rozebírána, autoři se nevyhýbají ani nejtemnějším stránkám tohoto konfliktu; ohromným masakrům politických protivníků, jichž se v rozporu s tím, co tvrdili předlistopadoví autoři, běžně dopouštěly obě strany. Uvádějí i počty zahraničních dobrovolníků, zpřesněné podle posledních výzkumů, především však velmi podrobně rozebírají dosud publikované údaje o účasti Čechoslováků v interbrigádách. Seznamují nás s čísly, dosud uváděnými domácími historiky a podrobují jejich tvrzení kvalifikované kritice; podle přesvědčivých závěrů Rajliche s Majtenyem bylo interbrigadistů českého či slovenského původu přibližně 2200.

Vysvětlují rovněž jejich barvitou motivaci, zmiňují takřka neznámou účast trampů v boji proti frankistickým povstalcům; podle autorské dvojice působilo v interbrigádách snad až 400 milovníků kytary a táboryných ohňů, tedy téměř pětina z čs. dobrovolníků. Trampským šerifem byl například Vendelín Opatrný, považovaný o několik let později za jednoho z nejlepších vojáků Svobodova vojska v SSSR; tento někdejší „španělák“ padl roku 1944 hrdinnou smrtí během bojů na Dukle.

Mezi většinou levicově zaměřenými muži, pocházejícími mnohdy z dělnického prostředí však najdeme i učitele a později bankovního úředníka Jozefa Májka. Tento binogtní katolík, který byl dokonce určitý čas funkcionářem Hlinkovy strany lidové, statečně padl u Palacette 23. listopadu 1936 v přímém boji.

Text je zpracován zajímavou metodou: plynulý chronologický popis dějů je prokládán osobními medailónky významných akterů občanské války, nejen Čechoslováků, nýbrž také Španělů z obou stran barikády i bojovníků z dalších zemí. Ve většině případů přitom nejde o stručný výčet biografických dat, nýbrž o zpracovaný životopis, který by v mnoha případech obstál jako samostatná studie. Poutavě napsanou historii španělské války dále oživují citace ze vzpomínek interbrigadistů i řada zajímavostí. Za všechny bych jmenoval například podrobnosti o nasazení pozdějšího slavného spisovatele George Orwella v řadách dobrovolnických jednotek; v knize najdeme také jeho fotografie z tohoto období.

Velkým přínosem jsou statistické údaje o působení Čechoslováků v interbrigádách, které formou přehledných tabulek dávají představu o zemích, z nichž do Španělska přicházeli, o rozložení u jednotlivých jednotek i jejich politické

příslušnosti. Kniha popisuje také jednotlivé bojové útvary, u nichž Čechoslováci sloužili a nepamíná ani na působení českých Němců či Maďarů ze Slovenska u těchto útvarů.

Autoři se nevyhýbají ani otázce komunistické propagandy, jak dobové, tak pounorové, která tvrdila, že právě jejich ideologie byla hybnou silou a spojovacím článkem mezi mnohonárodnostními silami. Rajlich a Majtenyi však přesvědčivě dokazují, že dobrovolníci nebyli zdaleka jen komunisté, ale též sociální demokraté, národní socialisté, rovněž katolíci a především značné množství bezpartijních. Bylo to především bojové kamarádství a společné odhodlání zastavit nástup fašismu, co tyto muže pojilo. I když autorská dvojice na úvod této části kapitoly skromně tvrdí, že se nemohou hlouběji zabývat nasazením československých interbrigadistů na bojišti, předkládají vzápětí obsáhlý popis rozsahu jejich bojového úsilí. Za všechny jednotky bych jmenoval alespoň slavnou 14. protiletadlovou baterii Klement Gottwald, jejíž účast na obraně republikánského území je barvitě popisována a současně doprovázena řadou dosud nepublikovaných fotografií. I zde autoři prokládají historii jednotky ohromným množstvím zajímavých detailů a životopisných črt, zmiňují například osud příslušníka baterie Laco Holdoše, později odsouzeného v procesu s Gustavem Hufákem, nebo Richarda Falbra, v letech války příslušníka RAF a otcе známého odboráského předáka a současného poslance Evropského parlamentu. Baterie má prokázaných jedenáct sestřelů, což představuje mimořádný výsledek. V kapitole najdeme rovněž podrobné životopisy zmíněného Laco Holdoše, Bohuslava Laštovičky nebo Josefa Pavla či Ferdinanda Miksche, významných československých velitelů pozemních sil mezinárodních jednotek.

Autoři potom s velmi objektivním přístupem hodnotí skutečný význam čs. interbrigadistů a vymezují se jak vůči pounorové komunistické propagandě, tak i jejich pozdější nespravedlivé bagatelizaci. Osvětlují i otázku možnosti jejich právních postihů za nepovolenou službu v cizích ozbrojených silách a popisují osudy příslušníků mezinárodních brigád po porážce Španělské republiky a ústupu ze španělského území.

Další část knihy se věnuje samotnému Janu Ferákovi, při rozsahu více než dvou stovek textových stran by přitom mohla být samostatnou publikací. Je zde podrobně rozebrána „ferákovská legenda“, jak nám ji předkládali komunističtí publicisté a ideologové, ovšem především tu najdeme na základě několikaletého a mnohostranného archivního výzkumu zpracovaný skutečný životopis tohoto pozoruhodného muže. Pilot Ferák totiž nebyl oním čítankově čistým hrdinou, ale osobností navýsost složitou a jeho životní peripetie a doslova veleteče nacházejí těžko srovnání. Pozoruhodný je i dramatický život jeho manželky v Sovětském svazu, jež s malým dítětem vyvázla z útrap jen zázrakem. Paní Feráková se vrátila do Československa, kde se podruhé provdala, ovšem i jejího nového muže (shodou okolností rovněž letce) provázely prudké životní zvraty. Osud Jana Feráka završuje popis potopení britského křižníku HMS *Trinidad*, v jehož vraku našel bývalý republikánský letec chladný hrob.

Obsáhlá část knihy, věnovaná dalším československým letcům ve Španělsku, je rozdělena na kapitoly, tvořící jednotlivé biografie. Každá je doprovázena zpravidla obsáhlou sbírkou fotografií – opět zatím nikde nepublikovaných. Autoři zde rozebrali dosud známá fakta o nasazení československých pilotů v průběhu občanské války, přičemž řadu tradovaných údajů uvedli na pravou míru a doslova demytizovali. U všech zmiňovaných mužů se jim podařilo zmapovat nejen jejich válečné profily, ale u přeživších i někdy značně spletité osudy v poválečných desetiletích. Využili k tomu všechny lépe i hůře dostupné archivní materiály nejen tuzemské provenience. Ukázali, kam až lze ve výzkumu podobného rázu zajít – od studia obligátních kmenových listů či kvalifikačních listin, přes sčítací operáty a školní vysvědčení až třeba po badateli opomíjené (leč nejen proto tuto problematiku důležité) informační zdroje jako jsou pasové doklady či pobytová evidence. Zvlášť je třeba poukázat také na to, že patrně jako vůbec první čeští badatelé (a pravděpodobně jedni z prvních v Evropě) čerpali z materiálů mýtického „archivu interbrigád“ v Moskvě. Pochopitelně vedle personálií je v kapitole přehledným způsobem popsána i technika, již republikánské vzdušné síly používaly.

Rajlich s Majtenyím se však nezaměřují pouze na osudy jednotlivých akterů, i když ty tvoří hlavní nosnou část knihy. V závěrečných kapitolách se totiž zabývají také leteckou technikou, která do Španělska přišla složitými cestami z Československa a i v této oblasti se tématu zhošťují důkladným a téměř vyčerpávajícím způsobem. Na základě archivního výzkumu vyvracejí skutečný rozsah leteckých dodávek republikánům a upřesňují některé zažitě omyly. Díky spolupráci s španělskými kolegy se jim ale podařilo také zmapovat historii nasazení československých letounů v průběhu občanské války. Popsali všechny typy, které byly do Španělska dodány (prostředníkem, ochotným za provizi porušit zbrojní embargo, bylo Estonsko), dokonce i mýty opředenou trojici nepovedených prototypů Avia Av-51, včetně jejich technicky zajímavého vývoje v Československu. U nich dokonce dokázali získat dosud neviděné fotografie, přesvědčivě dokladující jejich skutečné nasazení a vyvracející dosud tradovaný mýtus, že nikdy nedošlo k jejich smontování. Na závěr text doplňují tabulky, ukazující po jednotlivých typech dodávky letecké techniky oběma stranám konfliktu.

Knih je vybavena stovkami fotografií, mnohdy zcela unikátních a dosud nepublikovaných. Jejich popisky nesou typický rukopis Jiřího Rajliche, jde o poměrně dlouhé souvislé texty, tvořící v některých případech až drobné kapitoly.

Více než sedmisetstránková publikace Jan Ferák a ti druzí přináší do české historiografie první skutečně obsáhlé, ideologickým balastem nezátžené dílo, detailně popisující nejen život samotného Feráka a ostatních československých letců, nýbrž celou účast Čechoslováků v občanské válce, tedy pozoruhodnou a dosud historiky opomíjenou kapitolu, kterou dokázali zasadit do politického a vojenského kontextu doby. Kniha je mimořádným dílem, jichž bohužel nenacházíme v produkci českých historiků mnoho. V této souvislosti si nemohu odpustit úvahu na téma současné grantové politiky v našem oboru. Jiří Rajlich a David Majtenyí dokázali toto skutečně významné dílo vytvořit bez jakékoliv grantové podpory a zajistit pro něj soukromého vydavatele, čímž nezatížili daňového poplatníka ani korunou. Ve stejné době však můžeme pozorovat mrhání mnohamilionovými částkami na grantové projekty, jejichž názvy připomínají scénky z her Divadla Járy Cimrmana a výstupy si snad nepřečtou ani zhotovitelovi kolegové. S novou knihou v ruce si kladu otázku, zda podobné plýtvání miliony, vytvořenými prací v jiných oborech, je skutečně nezbytné.

Knize bych osobně vytkl jedinou věc, podle mne je její titul poněkud zavádějící. Domnívám se, že by měl spíše akcentovat skutečnou podstatu díla, tedy komplexní dějiny účasti československých občanů ve španělské občanské válce.

Ivo Pejčoch

1 Z nejvydařenějších bych zde určitě zmínil práci Václava Sádla, který v krátkých medailoncích zpracoval osudy vojáků a interbrigadistů z Náchodska. Václav SÁDLO, *Odboj občanů okresu Náchod v zahraničních pozemních jednotkách (1936–1945)*. Albis international, Ústí nad Labem 2000. 549 s.